

VERSLAG

Vergadering:	Borgingscommissie Energieakkoord, nr. 1616
Datum en tijd:	21-06-2017, 10.30 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	Nijpels (voorzitter), Alma (VNCI), Boot (PBL), Bos (FNV), Demmers (De Groene Zaak), Van Dril (ECN), Droste (FME-CWM), Van Gastel (Klimaatverbond), Hetem (IPO), Hulman (Sti. Zero Emissie Busvervoer), Jurjus (Netbeheer NL), Klapwijk (VCP), Klooster (VNPI), Klop (IEE), Lak (Deltalinqs), Lazaroms (Unie Waterschappen), Merks (VNG), Ouwenhand (Natuur- en Milieu Federatie), Pols (Milieudefensie), Van der Tang (NL ICT), Van der Valk (LTO Glaskracht), Weber (IPO), Wijnhoven (Greenpeace), Zomer (Ode Centra)
Ministeriële vertegenwoordigers:	Bruijn (IenM), Van den Bosch (EZ), Schoonman Galjé (BZK), Zeestraten (EZ)
Genodigd:	Van Dijk (IPO), Van der Gaag (NVDE), Koers en Rietveld (NLVOW/ NPBO)
Secretariaat:	Van der Gaag, Weterings, Jansen (notulist)
Afwezig met kennisgeving:	Van Bokhoven (NVDE), De Bruijn (RAI), De Vries (VNG)

---

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering en heet iedereen welkom, in het bijzonder de heren Koers en Rietveld (NLVOW, de Nederlandse Vereniging Omwonenden Windturbines). Zij zijn gevraagd een presentatie te verzorgen hoe om te gaan met burgerparticipatie in omgevingsprojecten, een onderwerp waar ze aan werken vanuit het Platform Burgerparticipatie Omgevingsprojecten. Een van de discussiepunten in het EA betreft hoe draagvlak te verkrijgen is.

2. Mededelingen

De staf van de BEA is recent uitgebreid met Marten van der Gaag, hier aanwezig, gedetacheerd vanuit de IPO, ter vertegenwoordiging van de algemene belangen van de BEA. Hij zal in de praktijk in ieder geval het domein bebouwde omgeving doen, en hij heeft de procesnotitie geschreven over bureaucratische belemmeringen.

- *Procesvoorstel "Bureaucratische belemmeringen" (mondelijke toelichting)*

Op de BEA-vergadering van 28 maart jl. is afgesproken deze belemmeringen te inventariseren, vooral degene die de uitvoering van EA-afspraken vertragen. Na het verzoek aan de BEA-leden half april zijn 65 meldingen ontvangen. Na een eerste schifting tussen meldingen van juridische belemmeringen en meningen of standpunten bleven veertig meldingen over, die de komende weken met de ministeries en organisaties besproken worden, als zijnde de partijen van wie oplossingen worden verwacht. Hierbij komt ook in beeld of kleine beleidswijzigingen volstaan of dat wetswijzigingen nodig zijn voor verbeteringen.

De *voorzitter* benadrukt nogmaals dat de meldingen bedoeld zijn om de praktijk te verbeteren in samenwerking en niet om schuldigen aan te wijzen.

Onder de meldingen zijn onderwerpen aangedragen die niet bij belemmeringen horen – en daar dus buiten beschouwing zijn gelaten – maar wel zeer interessant zijn voor de politieke discussie en kabinetsformatie.

Eén daarvan is het recente rapport in opdracht van Essent¹ dat voortbouwt op een onderzoek in opdracht van Milieudefensie², over de opzet en verbetering van energiebelasting. De energiebelasting brengt ruim € 8 miljard per jaar op. Het was een regulerende gebruikersbelasting die in feite een fiscaal instrument is geworden ten behoeve van overheidsfinanciën, dat zijns inziens aan de grens van zijn houdbaarheid is gekomen. Het systeem is buitengewoon complex geworden; het pakt onrechtvaardig uit qua lastenverdeling tussen bedrijfsleven en huishoudens; het belemmert de energietransitie omdat het de productie van duurzame energie niet bevordert. Het NRC Live-debat over de energietransitie op 20 juni jl. ging in op de vraag of Nederland wel of niet een CO2-belasting moet invoeren. Spreker heeft duidelijk gemaakt dat het vóór een CO2-taks verstandiger is om te kijken hoe de huidige instrumenten in de praktijk werken en eventueel zijn om te vormen naar bijvoorbeeld CO2-gebaseerde heffingen. Bij sturen op CO2 moeten fiscale instrumenten worden gericht op CO2. Dit zal, verwacht hij, een interessante discussie opleveren, waarbij ook inkomenspolitieke argumenten een rol gaan spelen. Er zijn nog een paar van dit soort onderwerpen aangedragen t.a.v. bureaucratische c.q. fiscale belemmeringen.

Over dit procesvoorstel zijn verder geen vragen.

De *voorzitter* nodigt de vertegenwoordigde partijen uit om ook belemmeringen waar men alsnog tegen aanloopt, te melden bij het secretariaat van de BEA.

- *Stand van zaken Nationale Energieverkenning 2017 (mondelijke toelichting)*

In de vorige BEA-vergadering hebben de planbureaus een top-tien gegeven van actiepunten opdat ze mee te rekenen zijn in de NEV 2017. Tot 1 mei is hard gewerkt aan de uitwerking met als resultaat dat zeven van die tien actiepunten kunnen worden doorgerekend voor de NEV, waaronder het Convenant Nationale Energiebesparing en het besparingstekort voor de energie-intensieve industrie. De uitwerking van de categorie 'overig hernieuwbare energie' is nog niet voldoende SMART. De bedoeling is dat de berekeningen worden opgenomen in de NEV in oktober.

Over dit onderwerp zijn verder geen vragen.

- *Procesvoorstel "Lessen uit de evaluatie van het Energieakkoord" (BEA/0034)*

Destijds zijn de lessen in de BEA besproken. Een van de elementen uit het vervolg is dit bijgaande procesvoorstel. De bedoeling is de vragen in de bijlage in de BEA-vergadering dit najaar aan de orde te stellen. Punten zijn met name hoe de achterban beter te betrekken is bij de uitvoering van het Energieakkoord.

De heer *Wijnhoven* verzoekt een deadline mee te geven aan deze besprekingen over het evaluatierapport, en de besprekingen afgerond te hebben vóór het verschijnen van de NEV. Ook zijn er meer punten uit het evaluatierapport om ter harte te nemen, bijvoorbeeld maatregelen in de bouw bij tegenvallers.

De *voorzitter* onderschrijft dit voorstel. Hij stelt voor hierover in september een bijeenkomst te houden.

---

¹ *Energiebelasting 2.0: de ideale impuls voor een rechtvaardige energietransitie*, Ernst & Young, juni 2017, in opdracht van Essent.

² *Rechtvaardigheid en inkomenseffecten van het klimaatbeleid, de impact van het klimaatbeleid op de inkomensongelijkheid*, CE Delft, maart 2017, Publicatienummer: 17.7J51.07, in opdracht van Milieudefensie.

Mevrouw *Bos* vraagt of dit een soort werkbijeenkomst zou worden met dit gezelschap, of een bredere bijeenkomst met mensen uit de achterban. Ze heeft hierover uitsluitend nodig, met zo snel mogelijk een programma met datum, om te weten of ze voorbereidingen in haar achterban moet treffen.

De *voorzitter* antwoordt dat de bijeenkomst zich primair richt op de partijen in de BEA. Het gaat nu om ervaringen van de verbonden partijen. Vastgesteld is dat sommige partijen wat "afdrijven van hun leidslieden" met de vraag hoe dat te herstellen is. Wel zijn BEA-bijeenkomsten altijd open, en anderen zijn welkom.

Op de vervolgvraag van mevrouw *Bos* over het doen aanschuiven van haar FNV-achterban, stelt de *voorzitter* voor dat zij in beperkte mate nieuwe bestuurders meeneemt, zonder dat er activisten met manifestaties komen.

Afgesproken wordt dat zo snel mogelijk een datum volgt.

3. Verslag Borgingscommissie d.d. 28 maart 2017 (BEA/0035)

Tekstueel: De *voorzitter* deelt mee dat een paar kleine wijzigingen zijn ontvangen.

-Op aangeven van de heer *Lazaroms* wordt zijn naam alsnog vermeld bij de aanwezigen.

-p. 2 Op verzoek van mevrouw *Bos* wordt de zin "Vanuit de Borgingscommissie zal mevrouw Bos [...] betrokken worden" geschrapt. Zij is betrokken vanuit de FNV.

Hiermee is het verslag vastgesteld.

Naar aanleiding van het verslag zijn er geen opmerkingen.

4. Presentatie Voortgang overig hernieuwbare energie³ (Olof van der Gaag)

De heer *Van der Gaag*, directeur van de Nederlandse Vereniging Duurzame Energie, gaat in op deze grote en diverse categorie.

Het Energieakkoord heeft de doelstelling van 16 procent duurzame energie, te realiseren door onder andere windmolens, hetgeen veel aandacht trekt, maar meer dan de helft moet komen van de verzameling technieken onder overige hernieuwbare energie. Zo gaan 69 procent van de aanvragen voor SDE in de voorjaarsronde 2017 over overige hernieuwbare energie.

De versnellingstafels: De NVDE is trekker van de versnelling voor deze overige energie, en een van de daden is het opknippen in de desbetreffende feitelijke thema's. Er zijn vijf 'versnellingstafels' ingesteld: decentrale stroom (de facto meestal zonne-energie), individuele warmte, geothermie & bodemenergie, groen gas & vergisting, hoogtemperatuur biomassa. Er is een zesde tafel ruimte, niet voor de energieopbrengst maar voor de benodigde ruimtelijke aspecten. De tafels worden meestal getrokken door de voorzitters van de branches van de specifiek belangrijke technieken; EZ (mw. Van der Hulst) neemt het leiderschap geothermie & bodemenergie op zich; de heer Stelpstra (Gedeputeerde in de provincie Drenthe) neemt ruimte op zich. Aan de tafels zitten ook partijen met producten in de aanbidding en mensen van RVO, ministeries en andere overheden. Er wordt geprobeerd om meer betrokken partijen aan tafel te krijgen, hetgeen steeds beter gaat.

Tafel 1 Decentrale stroom: met zonne-energie gaat het voorspoedig. De prijzen dalen snel, met veel potentie tot verdere daling, zeker als het lukt slimme vergunningen te organiseren. Een van de wensen is te ontdekken hoe ervoor te zorgen is dat gemeenten met grote daken, vastgoed, bedrijven hun lege daken beschikbaar gaan stellen voor zonne-energie. N&M heeft eerder de campagne 'zon op dak' georganiseerd, en er zijn ruim 400.000 daken bij particulieren beschikbaar voor zonne-energie. De grote daken kunnen veel PJ's opleveren tegen lage kosten.

---

³ PowerPoint: zie <http://www.energieakkoordser.nl/nieuws/2017/16-vergadering-borgingscommissie.aspx>

Verzoek aan de organisaties hier is dus grote daken aan te melden bij de NVDE t.b.v. partijen die zonnepanelen kunnen leggen. Voor zo'n versnelling is geen beleid nodig.

Tafel 2 Individuele warmte: In de praktijk zijn dit producten die met de ISDE-subsidie van €70 miljoen per jaar aantrekkelijker worden gemaakt: warmtepomp, zonneboiler, pellet kachel en bio ketel. Dat is een aantrekkelijk (ook financieel) alternatief voor de cv-ketel, waarbij dankzij het Bespaarconvenant dit jaar €20 miljoen is bijgekomen en de komende drie jaar nog €140 miljoen. In deze markt gaat per jaar een half miljard omzet in om, teneinde eigen stroom én warmte op te wekken.

De NVDE heeft een website gemaakt, met onder andere Milieu Centraal en Greenpeace, waar mensen voor hun eigen huis kunnen zien aan welk product ze iets hebben (informereren) en waar ze dat product kunnen bestellen (orders plaatsen). De NDVE merkt dat veel producten nog niet zo bekend zijn; belangrijk aandachtspunt is dan ook deze op een begrijpelijke, aantrekkelijke manier aan te bieden. Greenpeace heeft deze website gepromoot bij hun achterban, zo'n 100.000 mensen. Dit soort samenwerking is goed te gebruiken.

Hij verzoekt de partijen hier om in hun achterban deze onafhankelijke, drievoudig gecheckte website te promoten. In het najaar, als het stookseizoen begint, bekijkt NDVE of zij daar een grotere campagne aan wijden voor nog grotere bekendheid.

Tafel 3 Bodemenergie en geothermie: Dit lijkt oppervlakkig gezien hetzelfde. Bij bodemenergie echter gaat het vooral om de renovatiemarkt, waar bijvoorbeeld woningcorporaties belangrijk zijn. Er is verder een Green Deal gesloten over geothermie (vier kilometer diep: iedere kilometer is 35 graden stijging), waarbij ook meer onderzoek wordt gedaan, investeringsfaciliteiten gecreëerd e.d. Beoogd wordt daarmee 30 procent van de warmte in de industrie in Nederland te winnen. Het gaat om een substantiële vorm van duurzame energie die het hele jaar winbaar is.

Tafel 4 Groen gas en vergisting: Er is €150 miljoen extra beschikbaar voor het Jumpstart-programma om mest om te zetten tot groen gas. De verwachting in de markt is dat daarmee een kostprijzenreductie van 30 à 40 procent kan samengaan, vergelijkbaar met Wind op zee. Er is ook overige vergisting, bijvoorbeeld van huishoudelijk afval of uit het riool ('bruine energie').

Er zijn veel pilots gedaan, bijvoorbeeld met de Suikerunie op suikerbieten. Zij maken daaruit ook allerlei biobased materialen. Van het echte afval na deze fase maken zij groen gas, waar onder andere hun eigen vrachtwagens op rijden. Als er van dergelijke projecten meer te maken valt, kan dit veel PetaJoules en kostprijzreductie opleveren.

Tafel 5 Hoogtemperatuur warmte: Hier wordt momenteel actief samengewerkt met onder andere VEMW. Deze tafel heeft weinig potentiële klanten, die dan ook snel te bereiken zijn, hetgeen nu gebeurt. VEMW geeft aan waar bedrijven die potentieel klant zijn, op blijven hangen – invulling businesscase, opzien tegen gedoe met regelen, bezorgdheid of biomassa volstaat bij de milieubeweging; de NDVE probeert op dergelijke vragen een-op-een-antwoorden te geven. Ook de grote bedrijven willen het liefst plug-and-play-oplossingen en ontzorging. Het helpt hierbij meer mooie voorbeelden voor het voetlicht te halen die laten zien dat deze vorm toch veel bijdraagt.

Tafel 6 Ruimte: Hierin spelen VNG en IPO een belangrijke rol. Zij zoeken best practices op, zoeken samenhang met energievisies en omgevingsvisies, en verzamelen praktische informatie. Veel lokale bestuurders en functionarissen hebben behoefte aan praktische informatie. In sommige plaatsen wordt geëxperimenteerd met het proactief aanbieden van ruimte. Zo reserveert Rotterdam alvast de daken voor een tender aan tafel 1. Dit kan zeer helpen.

Overall aspecten:

- Communicatie: Het is belangrijk niet alleen aanbodgericht te werken, zoals nu aan de tafels, maar proberen te bedenken voor welke klanten het aanbod interessant is en waar het dan aan moet voldoen. Hiertoe worden per doelgroep 'menukaarten' ontwikkeld – bijvoorbeeld voor particulieren, mkb, woningcorporaties, in samenspraak/partnerships met de bewuste organisaties die het vertrouwen van die doelgroep genieten. Meestal zijn de organisaties niet in een aanbod van techniek (in een specifiek apparaat e.d.) geïnteresseerd, maar in een oplossing die voor hen werkt. Vaak begint die bij energiebesparing, omdat daar de businesscase gunstiger is.
- Vergunningen: Dit aspect krijgt bij alle tafels aandacht.
- Permanent gesprek: Er is een permanent gesprek gaande over hoe de SDE werkt en hoe die het beste werkt om de doelen te bereiken.

PJ-teller: ECN en PBL rekenen de opbrengst aan PJ's voor de NVDE door, en afgesproken is dat over de resultaten geen discussie komt. Het blijkt dat vooral vastgesteld beleid effect heeft op de doorrekening. Aan pilots, informatie, standaardisatie, communicatie kennen ECN en PBL niet zoveel toe: belangrijk is dat het gebeurt, maar het verdient niet meteen extra PJ's. NDVE is dus in de aanloop naar het najaar bezig om de activiteiten zo te organiseren dat het volgens de rekenmeesters wel meetbare impact heeft. Met de overheid lopen gesprekken over welke relatief pragmatische beleidswijzigingen wel door te voeren zijn om te zorgen dat recht gedaan wordt aan feedback met ECN/PBL.

Op de vraag van de heer *Van der Tang* of benutten van laagtemperatuur warmte van de industrie (bijvoorbeeld datacentra) ook in dit plaatje past, antwoordt de heer *Van der Gaag* dat dit aspect er strikt genomen niet in zit, maar dat hij daarover graag een gesprek wenst.

Aldus wordt afgesproken. De heer *Van der Tang* noemt dit een bewezen techniek die er vaak nog niet uit kan.

De *voorzitter* vult aan dat een product uit 2016 een prijs gewonnen heeft van een cv-radiator met rekenapparaat in huizen die gekoppeld is aan de warmtekracht uit grote datacenters en rekenapparaten. Het heet Nerdalize. De heer *Van der Tang* actualiseert dat de innovatie van dit jaar is de boiler voor te verwarmen, zodat het apparaat is weggestopt en veel bruikbaar is.

Hij geeft aan dat er vanuit Nederland ICT diverse initiatieven zijn om restwarmte benutting van datacenters⁴ te onderzoeken. De datacenters van het land, illustreert de *voorzitter*, gebruiken veel energie. Als het gaat om energieverbruik, is het mooi als een deel daarvan terugkomt in de vorm van warmte.

Op de vraag van de heer *Wijnhoven* naar eventuele extra activiteiten om de 187 PJ-besparing te halen, antwoordt de heer *Van der Gaag* dat het echte antwoord volgt in de NEV dit najaar. Hij schat in dat extra inspanningen nodig zijn om de 187 PJ te halen. Dit heeft er onder meer mee te maken dat de acties van uit de tafels nog niet worden gehonoreerd in PJ's. De zaken die hij genoemd heeft, stelt hij, helpen zeer om massa te krijgen, maar als alle organisaties helpen met uitzetten in hun achterban, gaat dat wel PJ's opleveren, ook volgens ECN. Het andere is te bekijken wat de overheid wellicht kan bijschakelen, waarvoor al eerste ideeën zijn.

Mevrouw *Van Gastel* meldt ter aanvulling dat EZ, omdat de doelstellingen niet worden gehaald, aangekondigd heeft een intensiveringsprogramma IP2020 te gaan starten, om juist deze vormen – hernieuwbaar, wind op land, energiebesparing – te versnellen.

---

⁴ Het MJA3-ICT-convenant en onderzoek van CE Delft becijferen het energieverbruik van alle datacenters in Nederland in 2016 op ca. 15 PJ, evenveel als het verbruik van ongeveer 280.000 huishoudens.

De heer *Klop* las in de Green Deal van ultradiepe geothermie dat er in 2020 meetbare resultaten zouden zijn. De heer *Van der Gaag* bevestigt dat deze weg een haalbare is. De heer *Klop* vraagt om aandacht voor de extra doorlooptijd die hiervoor nodig is.

De heer *Ouwehand* suggereert een participatietafel toe te voegen, zodat de sociale innovatie en de betrokkenheid van de samenleving ook kan worden georganiseerd. De heer *Van der Gaag* reageert dat participatie een breder onderwerp is en heel relevant is met name bij wind. De tafels zijn georganiseerd vanuit de CBS-tabel van terreinen om PJ's op te scoren. NVDE probeert een aanvulling te maken om de materie vanuit de doelgroep te benaderen en niet vanuit de techniek.

Dit laatste komt de heer *Ouwehand* vrijblijvend over. Hij dringt aan op meer regie erop zetten. Er zijn organisaties die het EA onderschreven hebben met grote achterbannen, en dat valt volgens hem te organiseren.

De heer *Van der Gaag* is om die reden blij met deze uitnodiging en met het goede voorbeeld van Greenpeace. Door de achterbannen naar deze tafels en producten toe te leiden, is het proces zeer te helpen. Hij hoopt dat de organisaties dit (zullen) doen. De NVDE is bezig met meer regie hierop te zetten.

De *voorzitter* herinnert aan een van de algemene lessen uit de evaluatie: dat de achterban van sommige organisaties toch wat op afstand staan van de leidslieden, met het risico van afspraken die niet landen bij de mensen die ze zouden moeten uitvoeren.

De heer *Zomer* ziet vanuit de sector (woning- en energiecorporaties) dat zo'n drie of vier provincies de handrem houden op wind ontwikkelen, terwijl burgers meteen bereid zijn om wat te doen. Hij vraagt naar de mogelijkheden om dat soort initiatieven ruimte te geven op zijn minst 600.000 extra MW te halen.

De heer *Van der Gaag* verwijst binnen overig hernieuwbare energie naar het Pluspakket dat de NVDE aan het voorbereiden is voor gaten in de doelstelling. De vraag van de heer *Zomer* over wind valt eigenlijk buiten de scope van overig vernieuwbaar.

De *voorzitter* wijst ter beantwoording op de periodieke Monitor van Wind op land, die deze weken naar de Kamer gaat. Aangegeven is dat de projectcapaciteit op dit moment is gegroeid tot 6600 MW, terwijl 6000 MW beoogd was. Al de partijen zijn weer bijeen geweest en hebben vastgesteld dat men minimaal die 6000 MW gaat realiseren.

5. Presentatie Inbreng andere overheden in energietransitie (Jan Jacob van Dijk)

De *voorzitter* leidt in dat in de Energieagenda van minister Kamp uit december 2016 naar verluidt zo'n 40 procent van de beschreven maatregelen eigenlijk onder regie staan van lagere en middeloverheden. Dit aandeel zegt iets over de belangrijker rol die niet-Rijksoverheden hebben en krijgen bij de energietransitie. De heer *Van Dijk* is lid van GS Gelderland en maakt namens het IPO deel uit van de High Level van de BEA.

De heer *Van Dijk* herinnert aan de aloude drieslag van gereformeerde preken: ellende – verlossing – dankbaarheid. Hij begint bij de ellende; de dankbaarheid volgt in 2050.

De afgelopen jaren is over de energietransitie veel geleerd, in die zin dat het niet zozeer gaat om een technologisch vraagstuk. Op dat vlak kan men namelijk zeer veel, al zijn er natuurlijk stappen te zetten over opslagcapaciteit en zal er nog innovatie komen. In feite is energietransitie een grote sociale transitie, waarbij iedere burger op elk moment straks mee in aanraking komt. De komende jaren wordt veel van de burgers – niet alleen overheid of bedrijfsleven – gevraagd om ervoor te zorgen dat Nederland uiteindelijk in 2050 energieneutraal zal zijn.

De discussie begint echter, stelt hij, bijna altijd aan de verkeerde kant. Bijpraten met de bevolking over windmolens of zonneparken plaatsen gebeurt zonder eerder gesprek over de dieperliggende achtergrond - dat het goed is voor het klimaat, daarvoor lopen mensen bij wijze van spreken niet warm. Te veel, stelt hij, wordt gesproken over de hoofden heen, met de gedachte dat het allemaal geaccepteerd is.

Wat is de aanpak voor een oplossing? Eigenlijk, betoogt hij, moet men veel diepergaand met de burgers/omwonenden in gesprek om bij hen tussen de oren te krijgen waarom activiteiten rond energietransitie van zo'n groot belang zijn en hoe we dat zouden doen. De vraag is simpel: iedereen heeft een comfort dat men wenst te behouden, ook nog in 2050. Wel is bekend dat dit niet meer zal komen van fossiele brandstoffen, maar in belangrijke mate anders moet worden georganiseerd – via hernieuwbare energie, isolatie, energiebesparing e.a. Hoe is dat voor elkaar te krijgen en welke stappen moeten we dan zetten? Dat gesprek wordt veel te weinig gevoerd met burgers. Er worden bijvoorbeeld bij keukenboeren aanrechtbladen aangeboden die standaard gericht zijn op gasfornuizen, niet zomaar op inductie. Het is van belang om langs dergelijke kanalen de standaardkeuzes van consumenten richting energiebesparing en klimaatbestendigheid te krijgen. Het is niet vreemd dat de bevolking denkt dat het eigenlijk niet hun probleem is, laat staan dat het komt tot stappen zetten waar de burgers ook zelf actief dingen doen. Dat lukt niet door subsidies neer te leggen.

Waar decentrale overheden veel aandacht voor wensen, is de vraag hoe ervoor valt te zorgen dat bij de bevolking het bredere besef ontstaat dat stappen echt nodig zijn, niet alleen door de overheid en industrie maar ook door de individuele burgers. Dat is een van de elementen waarop het aanbod van de decentrale overheden in belangrijke mate is gebaseerd. Voor het eerst sinds de oprichting van het koninkrijk in 1815 hebben decentrale overheden – VNG, Unie van Waterschappen, IPO – een gezamenlijk aanbod op tafel gelegd naar het Rijk. Dit aanbod is om als decentrale overheden serieus verantwoordelijkheid te nemen om in 2050 nagenoeg klimaatneutraal te kunnen zijn. Dit betreft drie onderwerpen: klimaatadaptatie en -mitigatie, CE, energietransitie. Decentrale overheden zijn immers een grote inkoopmacht voor energie, verlener van OV-concessies en een grote speler bij wegeaanleg, en zijn in staat beweging te krijgen.

Tegelijkertijd zijn er twee cruciale elementen voor het Rijk om met de decentrale overheden te bespreken. Het eerste: Met name gemeentes staan het dichtst bij de bevolking en zijn het beste in staat gesprekken met de bevolking te voeren over genoemde kwesties. Er zijn hiervan al veel goede voorbeelden, zoals Beuningen met de 'appeltaartgesprekken'. Het project werd begonnen door te zeggen dat er vier windmolens moesten komen. Aanvankelijk was de bevolking fel tegen. Vervolgens is het voorstel ingetrokken en zijn appeltaartgesprekken gehouden over te zorgen voor forse stappen in 2050 naar energieneutraliteit. Hieruit zijn talloze maatregelen gekomen, en de gemeenteraad heeft daarop unaniem een energievisie neergelegd over tien windmolens, energiebesparing en zonne-energie. Conclusie: bij andersom beginnen komt aan het einde van de rit het draagvlak naar voren: van NIMBY naar WIMBY, d.w.z. welcome in my backyard.

Het tweede element is dat de centrale overheden nodig zijn omdat veel van de maatregelen ruimtelijk ingepast moeten worden, een verantwoordelijkheid van de waterschappen, gemeentes en provincies. Zonder deze partijen in het proces is het trekken aan een dood paard. Daarom dient het Energieakkoord de decentrale overheden serieus mee te nemen in het traject, om dingen te doen gebeuren.

Het grote risico momenteel is een proces waarbij decentrale overheden met het Rijk praten over een aantal van deze vraagstukken, terwijl op andere plekken gewerkt wordt aan een Nationaal Energieakkoord waarbij met name maatschappelijk organisaties, brancheorganisaties, ondernemingen aan het werk zijn om resultaten te bereiken.

Decentrale overheden maken zich zorgen en vragen zich af of die twee processen niet veel beter in elkaar geschoven moeten worden, met in plaats van een bestuurlijk akkoord uiteindelijk een maatschappelijk akkoord. Nadrukkelijker nog dan in het SER-advies wensen decentrale overheden de verbinding te zoeken tussen wat overheden (kunnen) doen met de acties in het Nationaal Energieakkoord.

Wat gaan decentrale overheden in ieder geval doen? Zij willen ervoor zorgen dat in 2018 rond dit tijdstip een eerste versie ligt van een Regionaal energietransitieplan, d.w.z. energievisies, samen met bewoners, maatschappelijke organisaties en ondernemingen op te stellen, op wat in de diverse regio's gerealiseerd zou moeten worden. Tot teleurstelling van sommigen zal dat niet meteen leiden tot leveren in harde PJ's en MW's per 2020/21. Dit was een van de opmerkingen van de SER op het aanbod van decentrale overheden.

Dit is wel begrijpelijk als men beseft dat vooral via het draagvlak stappen vooruitgezet worden en decentrale overheden in overleg met de bevolking ervoor willen zorgen voor maatregelen treffen die dichtbij die mensen staan, met een acceptatie die veel groter is dan bij van bovenaf zaken neerleggen. Door een dictaat van bovenaf, weet hij zeker, wordt, anders dan de bedoeling is, de bevolking vervreemd. Daarom de regionale energievisies, die uiteindelijk tot concrete maatregelen dienen te leiden die concrete PJ's zullen opleveren. Bij zorg voor een goede uitvoering voorspelt hij dat de tijd die in het begin is verloren, snel wordt ingehaald met betere resultaten dan tot nu toe. Dat kan betekenen dat in sommige provincies meer wind zal komen en in andere provincies meer aandacht voor energiebesparing. Hij bepleit om zo'n diversiteit op een goede manier neer te leggen en de zaken een paar stappen verder te brengen.

Wat is de hoop? Decentrale overheden roepen concreet de BEA op om samen met hen een maatschappelijke agenda op te zetten, een programma waarin voor lange tijd plannen worden neergelegd. Decentrale overheden zijn bereid daarin veel energie te steken. Van het Rijk vragen zij dat geld beschikbaar komt, € 200 miljoen per jaar, om dat proces op een goede manier gestalte te geven. Veel gemeentes zijn druk bezig met de sociale agenda en de sociale transitie, en hebben niet zoveel beleids capaciteit over om dat proces met de bevolking serieus te verrichten. Hij verwacht dat zo'n proces gigantische resultaten zal opleveren.

Ook vragen zij de BEA om een aantal fiscale maatregelen en belemmeringen weg te nemen. Een daarvan is hoe omgegaan moet worden met de grootverbruikerskorting. Belangrijk is ook dat er een verleidingsstrategie moet komen in plaats van druk en straf van bovenaf ('een karwats'). Hij denkt met name aan Elektriciteitswet artikel 9e, dat niet bepaald voor draagvlaktoename onder de bevolking zorgt. Ook wordt wettelijk verhinderd dat waterschappen netto-energieproducent zouden gaan worden, hetgeen gezien hun ambities zeer lastig is. Dit soort belemmeringen zouden in zijn ogen zo snel mogelijk wegmoeten om stappen vooruit te kunnen zetten.

Alleen ga je misschien sneller, maar samen kom je verder. Hij wil tot slot nadrukkelijk de oproep hier neerleggen om elkaar te ondersteunen en te helpen om dit proces met zijn resultaten van de grond te trekken.

De heer *Ouwehand* is het geheel eens met deze visie. Hij vraagt om regie te organiseren tussen sterke en zwakke regio's om samen verder te komen. Vaak is de regie hetgeen in deze processen ontbreekt.

De heer *Van Dijk* heeft dezelfde indruk van tempoverschillen. Een van de doelstellingen van de regionale energiestrategie, betoogt hij, is ervoor te zorgen dat helder op tafel komt welke doelstelling moet worden bereikt en daarbij scherp aan vast te houden, zonder de manier ter plaatse (energiebesparing, zonne-energie e.a.) vast te leggen. Het bezwaar van een governancestructuur met ingrijpen van bovenaf is in zijn ervaring dat diverse gemeenteraden medewerking weigeren, zodat zij bij het inpassingsplan van de

provincie naderhand hun handen nog steeds schoon hebben en iemand anders de narigheid krijgt. Dat proces moet worden voorkomen, dus is het belangrijk ervoor te zorgen dat betrokkenen vooral elkaar horizontaal blijven aanspreken, zonder partijen weg te laten lopen met een verantwoordelijkheid die zij kunnen afschuiven.

De heer *Ouwehand* is het ermee eens dat het met deze vorm van governance niet werkt. Het overlaten aan de zwakste schakel werkt echter ook niet, dus hij acht het nodig in de keten beter te organiseren om landsdekkend een groter bereik te hebben. De heer *Van Dijk* is het eens met inspanningen om voor zo min mogelijk zwakke schakels te zorgen. Hij zou afraden om van bovenaf op te leggen dat iemand iets moet gaan doen. Gesteld dat een regio niet zo snel wil lopen, dan gaat hij uit dat maatschappelijk grote druk uitgeoefend kan worden op gemeenteraden, bedrijfsleven en bewoners om stappen vooruit te zetten zonder dat men die overheid direct nodig heeft. Hij roept op in dezen samen op te trekken om de zwakste schakels sterker worden.

De *voorzitter* vraagt hoe de top-down- en bottom-up-benadering met elkaar zijn te verbinden. Uiteindelijk zal het kabinet het programma moeten presenteren hoe zij de doelstellingen van het Parijs-verdrag in 2050 gaan halen. Hij vermoedt dat het nodig is om doelstellingen per sector bij een transitiepad te moeten vastleggen.

De heer *Van Dijk* noemt dit een van de lastigste vragen. De decentrale overheden denken dat het werk en werkwijze van EZ, I&M en BZK aan de transitiepaden een belangrijke menukaart kan opleveren van allerlei instrumenten en maatregelen om uiteindelijk toe te passen. Hij suggereert die menukaart aan regionale energietransities voor te leggen om uit te kiezen ten behoeve van de in cijfers vastgelegde doelstelling en tot afspraken te komen om dit als betrokken regionaal op vertrouwenwekkende wijze te realiseren. Tegelijkertijd zullen ook tussen diverse sectoren afspraken moeten worden gemaakt, zoals de energie-intensieve industrie. Hiervoor zal de SER of EZ die groepen bijeen moeten zoeken voor overleg, zonder dat een bepaald pad overheersend is boven een ander pad, maar om te proberen gezamenlijke afspraken in een goed akkoord neer te leggen zodat ieder weet waar hij binnen de matrix verantwoordelijk voor is. Dit vergt veel communicatie en overleg, met bereidheid over de eigen schaduw te springen.

De *voorzitter* vat samen dat bepalen wat ieders verantwoordelijkheid is, betekent dat het geen vrijblijvend proces is qua resultaten. Wel is de manier waarop opengelaten.

Mevrouw *Bos* zegt dat de werknemerszijde precies dit punt al langer aankaat. De hoofdboodschap is voor haar dat er voor de andere kant dan technologie nauwelijks instrumenten voorhanden zijn. Zij noemt het nodig daar meer naar te kijken. Ze vraagt naar aanleiding van de appeltaartgesprekken hoever de gedachten gaan over het betrekken van en gaan praten met de burgers in hun verschillende rollen, niet alleen wat hun huizen betreft maar ook op werkplekken als bedrijven en scholen.

De heer *Van Dijk* denkt dat deze gesprekken niet alleen maar door een overheid moeten worden georganiseerd, maar juist, gezien de ervaring, samen met bedrijven, maatschappelijke organisaties of vakorganisaties. Alleen door de overheid deze gesprekken doen organiseren gaat niet goed. In het Gelders Energie Akkoord (GEA) werken 190 partijen met elkaar aan de energietransitie. Hij pleit ervoor die processen om gesprekken goed te voeren samen op te zetten. De overheden worden, eerlijk gezegd, niet altijd als de meest betrouwbare partner beschouwd; andere partijen hebben dat vertrouwen meer. Andere organisaties kijken vanuit andere dimensies dan de overheden, en hij zou dat bij elkaar willen laten komen.

De heer *Zomer* spreekt van mandekking bij goed organiseren, waar overheden en organisaties niet over beschikken. Over de manieren om deze lokale mandekking te creëren moet, stelt hij, bij organiseren goed worden nagedacht. Hij ziet bij projecten

van energiecorporaties dat de mandekking vrij groot is omdat de bestuurders (vijf, zes mensen) ter plaatse wonen en zodoende goed de mensen kunnen bereiken. Verder zal bij het uitvoeren van deze strategie – waar hij het geheel mee eens is – er volgens hem qua ruimtelijke ordening het nodige moeten veranderen om zo'n bottom-up-strategie vrijheid te geven. Nu staat de RO van provincies haaks op deze strategie. In Zuid-Holland en Noord-Holland zijn er gemeenten die het vertikken die uit te voeren, terwijl andere gemeenten dat graag met de energiecorporaties willen.

De heer *Van Dijk* antwoordt op de mandekking dat lokale energiecorporaties belangrijke waterdragers zijn om voor het zetten van stappen te zorgen, en een belangrijke rol kunnen spelen om de mensen in de komende periode te bereiken. Decentrale overheden zijn een groot voorstander van het stimuleren dat deze organisaties stappen gaan zetten; dit zal, stelt hij, echt nodig zijn om tot een volgende stap in staat te zijn. In verschillende provincies worden zij ondersteund om meer te professionaliseren. In sommige gemeentes en provincies loopt het gemakkelijker dan in andere. Niet alle overheden hebben hun huiswerk goed klaar. Wel ligt een serieus aanbod op tafel van de decentrale overheden, met een serieus commitment van IPO, Waterschappen en VNG om te leveren. Dat betekent een aantal veranderingen om dingen te gaan verrichten. Maar ook binnen PS zal hetzelfde proces moeten worden doorgemaakt als op sommige momenten in gemeenteraden of in de bevolking. Nog niet iedereen is enthousiast over de aanleg van windmolens of zonneparken. Zo is bij zonneparken boven de zes hectare hetzelfde verzet te verwachten als tegen windmolens. Hij dringt erop aan te beginnen met de voorvraag waarom uiteindelijk deze activiteiten nodig zijn, zodat mensen ook begrijpen wat er voor hen inzit, en dan de stap weten te zetten.

De heer *Pols* is het geheel eens met de presentatie. Hij vraagt zich af wat er nodig is aan steun om de volgende stappen te zetten en knopen door te hakken. Wel vindt hij dat de oproep negatief wordt geformuleerd, en denkt hij dat de burger op een positieve manier betrekken de aanjager wordt voor een snellere transitie.

De heer *Van Dijk* antwoordt dat er beleids capaciteit nodig is om te zorgen dat de processen serieus gestalte krijgen. Verder is er de ondersteuning nodig vanuit de BEA met organisaties om samen dergelijke bijeenkomsten te doen. Daartoe willen de decentrale overheden een organisatie opzetten om de volgende stap te realiseren. Voor die volgende stap is de regionale energietransitie voor eind 2018 bedoeld. Het is veel werk en een ingewikkeld traject om dat vlak dekkend in heel Nederland voor elkaar te krijgen, mede gezien de gemeenteraadsverkiezingen. Ook wil hij helder stellen dat sommigen 'draagvlak' gebruiken als een middel om af te houden. Bij de aanleg van infrastructuur e.d., zo is bekend, zal het nooit lukken de bevolking geheel mee te krijgen. Wel noemt hij het nodig ervoor te zorgen dat het gesprek met de bevolking goed is te voeren. Op dit moment – en dat is het vervelende uit de Elektriciteitswet – mag men geen rekening houden met de inbreng van omwonenden, hetgeen een achterstand geeft in het gesprek met de bevolking. Hij wil graag een serieus gesprek voeren met de bevolking, maar niet met dat instrument. De *voorzitter* merkt op dat draagvlak geen vluchtheuvel mag worden voor bange politici om niets te doen.

Meneer *Pols* verwijst ter adstructie naar het boek 'Energy democracy'⁵, waarin Morris de Duitse energietransitie heeft beschreven. De kern van diens betoog was dat juist publieke participatie een voorwaarde was voor het ambitieuze klimaatbeleid. De heer *Van Dijk* heeft het boek niet gelezen, maar handelt blijkbaar in de geest ervan.

---

⁵ Craig Morris en Arne Jungjohann (2016) *Energy Democracy: Germany's Energiewende to Renewables*.

De heer *Wijnhoven* aarzelt op twee punten. Technocratisch bezien valt er niet zoveel te kiezen. Bij praten over menukaarten en opties is bekend dat men alles moet doen. Verder zijn de appeltaartgesprekken in Beuningen een bemoedigend voorbeeld, maar realistisch bezien kent hij veel voorbeelden van het tegendeel, en hij verzoekt die mee te nemen in een optimistisch blikveld.

De heer *Van Dijk* weet, ten aanzien van het realisme, dat bij Greenpeace de boventoon werd gevoerd door de idealisten en hoopt dat dat idealisme naar boven komt. Verder is het hem zeer duidelijk dat alle manieren nodig zijn, maar het is wel nodig ervoor te zorgen dat in de aanpak, sommige dingen eerst gaan gebeuren en, gezien de technologische ontwikkelingen, andere dingen later of op een andere manier. Hij noemt het belangrijk de kwestie dusdanig bij de bevolking neer te leggen dat zij werkelijk het gevoel hebben serieus te zijn genomen en mee te hebben beslist over wat er daar komt. Op het moment dat zij overruled worden, zijn zij ongeacht de inhoud van de maatregel per definitie tegen. De bevolking in Beuningen is representatief voor heel Gelderland, maar als men echt met mensen serieus het gesprek voert over het comfort in 2050 en aangeven wat nu hun no-go-area is, verzekert hij dat 90 à 95 procent van de mensen constructief gaat meedenken. Omgekeerd zal 5 tot 10 procent per definitie tegen zijn. Wat de opmerking over draagvlak als vluchtheuvel betreft, heeft momenteel zo'n 15 procent van de Nederlanders überhaupt enig gevoel van wat precies op hen afkomt. Wat verduurzaming van huizen betreft, kunnen consumenten nadenken hoe die een stap verder te brengen is. Belangrijk daarbij is waar burgers op een goede manier betrouwbare informatie kunnen krijgen over fornuizen, zonneboilers e.d., en hoe voor hulp en verwijzingen bij keuzes van burgers te zorgen die ze ervaren als betrouwbaar. De *voorzitter* onderschrijft het ontzorgen van burgers, een afspraak in het EA.

De heer *Boot* vraagt hoe ermee is om te gaan dat burgers zich niet ervan bewust zijn dat het totale energieverbruik zoveel meer is dan een paar windmolens. Hij stelt dat de 10 MW die in Beuningen gerealiseerd gaat worden, op zich goed is, maar slechts het begin vormt van wat nodig is. De keerzijde is, bijvoorbeeld bij een eventuele halvering van de kosten van wind-op-zee ten opzichte van wind-op-land, de vraag waarom het nodig zou zijn – afgezien van het gevoel bij burgers van betrokkenheid – de windmolens lokaal neer te zetten. Het zou in dat geval veel goedkoper zijn deze burgers aan te sluiten op de gezamenlijke voorzieningen, c.q. goedkopere wind-op-zee.

De heer *Van Dijk* noemt dit een interessante vraag. Bij optimistisch presenteren van te verwachten technologische vooruitgang over vijf jaar, waarschuwt hij, is het risico reëel dat diverse personen achterover gaan leunen en afwachten. Hij denkt dat men met de kennis die nu beschikbaar is, reeds die stappen moet zetten.

In Beuningen is begonnen met het tonen hoeveel energie in totaal er ter plaatse wordt verbruikt. Ook is duidelijk gemaakt hoeveel windmolens/ zonnepanelen/ biomassa e.d. hiervoor nodig zouden zijn. Daar komt een menukaart uit waarbij alles nodig is, zonder een keuze iets te laten vallen. Het voorbeeld van de tien windmolens gaf aan dat er een omslag in het denken was gekomen door aan de andere kant te beginnen, gebaseerd op de verbruikscijfers bij de netwerkbedrijven en maakt de opgave aanschouwelijk. Het probleem hoeft niet in 2020 te zijn opgelost, maar wel in 2050.

Als men deze kennis bij burgers neerlegt, zal men zien dat mensen schrikken van de hoeveelheid en dat slechts 1 à 2 procent duurzaam wordt opgewekt, en geen 30 procent zoals zij denken. Dan komen de gesprekken op gang met bereidheid om dingen te doen. Het kan inderdaad goed zijn dat wind-op-zee over tien jaar goedkoper is, maar hij vraagt zich af of alleen wind-op-zee zou volstaan om aan de energiebehoefte te voldoen. Ook wind-op-land, heeft hij ook in deze kringen gehoord, is echt ook nodig.

De heer *Lak* vraagt in de benadering aandacht voor twee zaken: de regionale scope niet te klein te kiezen, en goed beseffen dat een aantal wegen al is ingezet die niet zomaar

terug te draaien zijn door een te afwijkende andere keuze. Hij is bezorgd dat als de scope te klein wordt, de wederzijdse voordelen verloren gaan van de combinaties van, in zijn werksituatie, de haven met de grote regio. Verder kan men niet ieder de private keuze geven van gas en elektriciteit in de toekomst, want dat pakt zeer duur uit.

De heer *Van Dijk* reageert dat qua scope geprobeerd wordt creatief en passend met regio's te werken. In sommige gevallen, zoals in Rotterdam, zijn de regio's al groot en heeft men er de handen vol aan. Friesland zou bijvoorbeeld ook één regio kunnen zijn. Het is nodig van elkaar te leren, dus de diverse regio's zullen met elkaar in overleg moeten. Het is zeker niet de bedoeling om als decentrale overheden plannen die in sectoren zijn gemaakt, tegen te houden. Waar al belangrijke stappen vooruit zijn gezet, worden die in dankbaarheid aanvaard en is het de uitdaging ervoor te zullen zorgen dat die plannen onderdeel worden van het geheel en op een goede manier in elkaar passen.

Mevrouw *Merkx* heeft nog een uitsmijter met het aanbod aan de BEA. VNG, Unie van Waterschappen en IPO zijn deze werkwijze al aan het uitproberen in pilotregio's. Ze leren veel lessen over randvoorwaarden van wat wel werkt en wat niet, de gebruikelijke cyclus bij opstarten. Dit testen gebeurt, benadrukt zij, samen met het Rijk in een vier-overhedenexercitie. De pilots zijn in september a.s. afgerond. Naast monitoring komt een projectplan uit over hoe dit verder te doen: wat kan wanneer geleverd worden, hoe ervoor te zorgen dat iedereen hetzelfde kwaliteitsniveau haalt, hoe kunnen de instrumenten op elkaar lijken met desalniettemin vrijheid van eigen invulling e.d. Ze biedt aan deze resultaten te delen met geïnteresseerden, en wellicht ook voor de BEA. De *voorzitter* zegt toe deze suggestie mee te nemen in het overleg.

6. Presentatie Burgerparticipatie in omgevingsprojecten (Albert Koers, Rob Rietveld)⁶

Het NPBO, leidt de *voorzitter* in, laat de BEA kennismaken met ervaringen over medezeggenschap van omwonenden.

De presentatie, wil de heer *Koers* vooraf helder maken, gaat niet over het platform Nationaal Platform Burgerparticipatie Omgevingsprojecten – dat is slechts middel, het gaat om de missie ervan. Hij dankt voor de gelegenheid om in te gaan op de rol van burgers in de energietransitie. In de presentatie van de heer Van Dijk is al veel gezegd dat ook in deze presentatie aan bod komt. Hij vertegenwoordigt daarbij het perspectief van burgers.

De Nederlandse Vereniging Omwonenden Windturbines wil door het NPBO de stap zetten van focus op windenergie alleen naar focus op burgerparticipatie in omgevingstrajecten in het algemeen. Zowel de heer Rietveld als hijzelf hebben een aantal jaren in de interacties gezeten tussen overheden en burgers m.b.t. windparken. Die lessen zijn zij, in opdracht van EZ, aan het verzamelen tot een publicatie over de do's en don'ts voor overheden en ontwikkelaars, met lessen uit de 'frontlinie' hoe de burgers te betrekken zijn bij besluitvorming. De casus is windenergie, maar een heleboel geldt voor alle omgevingsprojecten; de problematiek is veel ruimer.

'*Burgers zijn altijd boos!*': Het standaardbeeld bij burgerparticipatie is dat de burger toch niets wil. De ervaring van het NPBO is dat de burger wel degelijk mee wil doen, mits het goed wordt aangepakt. De burger hoeft men niet per se boos te maken. Het NPBO denkt verder dat de burger reden heeft om boos te zijn. De burger voelt zich namelijk niet beschermd zoals ze dat verwachten en hopen, en voelen zich bedreigd. Burgers voelen zich evenmin betrokken. Vooraf aan een discussie met burgers over een windpark of ander initiatief, ligt er al een veelheid aan bestuurlijke afspraken waarbij de

---

⁶ PowerPoint: zie <http://www.energieakkoordser.nl/nieuws/2017/16-vergadering-borgingscommissie.aspx>

zoekgebieden aangewezen zijn, er anterieure afspraken zijn tussen bevoegd gezag en ontwikkelaars. Dan pas komt een omgevingsadviesraad waarin burgers wat kenbaar mogen maken, terwijl alle beslissingen eigenlijk al genomen zijn. Het fenomeen boze burgers is voor de energietransitie zeer slecht, waar wat aan moet gebeuren.

'Maar beter boos dan afgehaakt': Erger dan de burger die boos is, is de burger die nergens meer van wil weten, laat staan wil meedenken en meepraten. Aan de categorie boos is volgens hem nog eerder nog wat te doen dan aan mensen die niet meer in gesprek willen gaan.

Missie, doel, stelling: Het platform NPBO wil burgerparticipatie verheffen tot iets dat echte zeggenschap oplevert, waarbij ook het nemen van echte verantwoordelijkheid hoort. De wijze om burgers nu te betrekken komt niet verder dan trede 5 op de participatieladder van Arnstein⁷, hetgeen zij aanduidde als 'tokenism', d.w.z. symbolische participatie. Dit is niet de echte zeggenschap waar het NPBO voor gaat, want bij het indienen van standpunten bij omgevingsadviesraden zijn vaak de echte beslissingen al genomen. De gewenste echte zeggenschap is bij Arnstein trede 6. Het doel is betere besluiten: niet alleen maar ter wille van acceptatie (het NPBO vermijdt de term 'draagvlak' omdat die gezien de situatie te veel enthousiasme suggereert), maar ook inhoudelijk gezien: keer op keer was te zien dat op het moment dat het lukt lokale kennis te mobiliseren, er naast een beter besluitvormingsproces het ook komt tot inhoudelijk betere besluiten. De bedoeling is dus de boze en afgehaakte burger weer te betrekken bij omgevingsprojecten of, ruimer, democratische besluitvorming.

Nieuwe Omgevingswet: Deze Omgevingswet spreekt veel van burgerparticipatie en onderschrijft die op allerlei manieren, maar kijkend naar de wettelijke bepalingen, blijft daarvan niets over. Alleen bij projectbesluiten – de grote besluiten, de oude inpassingsplannen en de tracébesluiten – is er een verkenningsfase waarin het bevoegd gezag een kennisgeving moet doen van de wijze waarop burgers worden betrokken. Dit zonder enige garantie en zonder enige kwaliteitseis zoals dat wel geëist wordt in internationale EU-regelingen (vroegtijdig, voldoende tijd, informatie aanleveren e.d.). Voor soms gewichtige besluiten als het omgevingsplan (het oude bestemmingsplan) en omgevingsvergunningen is geen enkele verplichting tot burgerparticipatie in de wetgeving opgenomen. Daar wil het NPBO wat aan doen.

Nederland wijkt ook af van andere landen. Andere landen doen niet alleen een environmental impact assesment (MER), maar ook een Social Impact Assessment (SIA). Nederland doet alleen maar een MER, en geen SIA zoals de Wereldbank dat vereist bij projecten die ingrijpen op de leefomgeving van mensen. Nederland kiest voor polderen, hetgeen hij een groot goed noemt waarbij maatschappelijke partijen samen tot een consensus proberen te komen. Voor burgers blijven er echter de lege rituelen over van de Algemene wet bestuursrecht: zienswijzen indienen die niets opleveren, de gang naar de Raad van State met vaak minimale kans op succes. Burgers hebben volgens het NPBO geen recht en positie om aan tafel te zitten, en dat moet veranderen.

Begrijpelijk: Burgers vertonen, heel begrijpelijk, burgers boze reacties. Hij heeft bijvoorbeeld ruim een jaar gewerkt aan een groot project, 'Fryslan foar de Wyn', een opgave van zowel de windsector als de natuur- en milieuorganisaties en de burgers tot een integraal plan hoe de Friese opgave van 530,5 MW aan windenergie te realiseren. Hij heeft tegenover boze groepen mensen gezeten, onprettig maar wel begrijpelijk.

Het kan zo niet doorgaan: Dit is wat NPBO betreft de centrale boodschap – noch voor windenergie, omgevingsprojecten (zonneparken; hoogspanningsmasten – meer nodig

---

⁷ Sherry Arnstein (1969) *A Ladder of Citizen Participation*.

bij wind-op-zee) en democratie. Het NPBO gaat ervan uit dat ook in de toekomst windenergie-op-land van belang zal zijn. Ter verduidelijking: de NLVOW is geen tegenstander van wind-op-land, maar is een belangenorganisatie van burgers. Evenmin kan het zo doorgaan voor de energietransitie. Zoals ook de heer Van Dijk citeerde: Alleen ga je snel – samen kom je ver. 'Samen' betekent niet alleen met de belangenorganisaties, maar wat Het NPBO betreft ook met de burgers.

De heer *Rietveld* neemt de presentatie over en zal meer vertellen over hoe Het NPBO dit gaat doen. Dit blijkt goed aan te sluiten bij wat de heer Van Dijk verteld heeft. Het voorbeeld van Beuningen is niet uniek, er zijn veel meer soortgelijke trajecten in Nederland, bijvoorbeeld in Oss en binnenkort in Apeldoorn.

NPBO inzet & activiteiten: Het NPBO wil werken aan een erkende rol voor de burger om in het hele proces mee te draaien. Dit is nodig – zoals de heer Van Dijk ook aangaf, zal burgers betrekken ertoe leiden dat zij begrijpen dat er iets gedaan moet worden en accepteren dat er iets in de buurt komt te staan. Bij het regelen dient het ook niet vrijblijvend te zijn, zoals in de Omgevingswet, als het ware een gunst om mee te participeren, maar iets dat standaard goed wordt geregeld. Het NPBO vindt ook dat de bewoners ondersteund moeten worden evenals bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden steun kunnen gebruiken bij het inrichten van burgerparticipatie bij omgevingsprojecten. Heel vaak zal te zien zijn dat de bewoner de overheid en dus ook haar argumenten vaak niet gelooft. Het NPBO vindt dit belangrijk om mee te nemen.

Commissie Burgerparticipatie: Bovengenoemde drie wegen heeft NPBO vertaald in vijf aandachtspunten om naartoe te gaan. Het NPBO wil een denktank zijn en al de relevante beschikbare kennis vergaren en aanwenden om gezamenlijk de energietransitie goed voor elkaar te krijgen. Volgende week houdt het NPBO zijn bijeenkomst in de 'toolkit' ("gereedschapskist" voor een goed omgevingsmanagement die wordt opgesteld) van EZ, waarvoor iedereen wordt uitgenodigd, om de do's, don'ts en lessons learned nog eens door te nemen. De gedachte is dat er een soort Commissie Burgerparticipatie zou moeten komen, waar kennis wordt vergaard en gebruikt, maar ook samen een norm gaat worden gesteld over waaraan de kennis moet voldoen en hoe ermee om te gaan. [Zie sheet voor de ideeën].

Burgerparlement: Dit andere traject sluit nog meer aan op de heer Van Dijk. De basisgedachte hiervoor is beschreven door David Van Reybrouck⁸ als een manier om de niet-georganiseerde burger toch een positie te geven en de burger die betrokken wordt, vervolgens ambassadeur te laten worden van het vervolgtraject. Ieder niveau waarop beleid wordt gemaakt, vraagt om een ander soort organisatie van de burger. Dit betekent dat 'burgerparlement' geen landelijke parallel is van de Tweede Kamer, maar een manier om de burger op het schaalniveau te organiseren dat nodig is – landelijk, provinciaal dan wel gemeentelijk. Daarmee haalt men een aselecte groep mensen bij elkaar die uiteindelijk voor de rest van de gemeente ambassadeur worden om hun opgebouwde kennis te gebruiken om acceptatie voor elkaar te krijgen.

Opkomen belangen burgers: Alle partijen in deze zaal hebben vertegenwoordiging die in landelijke dialogen, beleid en afspraken meedraaien. De burger heeft dat in principe niet, en de volksvertegenwoordiging moet aan afweging van belangen doen. Naar de parallel kijkend zou de burger dus ook vertegenwoordiging moeten hebben opdat de belangen meegenomen kunnen worden.

---

⁸ David Van Reybrouck (2013) *Tegen verkiezingen*; zie ook David Van Reybrouck (2009) *Pleidooi voor populisme*.

NPBO en bewonersvertegenwoordiging: De NLVOW geeft ondersteuning aan bewonersprojecten, vooral door kennis in te brengen en mensen in de gesprekken te begeleiden. Daarboven zitten de activiteiten die de NLVOW ook doet [beleid & lobby, kennisbank, ondersteuning proces]. Dit gebeurt nu rond windenergie (omwonenden - NLVOW), maar de discussie over participatie betreft, breder, de energietransitie (de burgers - NPBO). Het NPBO wil dit eigenlijk uit elkaar trekken. Gewenst is dat de NLVOW in een ondersteuning van een bepaalde poot zit, te weten de windenergie, maar dat over de hele breedte van de energietransitie (inclusief zon, bio e.a.) bekeken wordt hoe [onder de koepel van het NPBO] met burgerparticipatie valt om te gaan.

Kennis en ondersteuning: Het NPBO vindt het zeker van belang om de kennis die samen is opgedaan over participatie, met elkaar te delen, ervan te leren en dit op te pakken. Zoals gezegd heeft de burger/omwonende behoefte aan een fatsoenlijke ondersteuning. Als een onafhankelijke partij zoals zichzelf iets zeggen, wordt het ineens wel geloofd, en als een partij namens de gemeente of ontwikkelaar iets zegt, gebeurt dat niet. Dat houdt in dat duiding van informatie zeer belangrijk is.

De heer *Koers* neemt de presentatie weer over.

Mooi verhaal, maar...: Het NPBO denkt dat de nieuwe Energieagenda van minister Kamp een breukpunt is om het anders te doen. Als het Rijk gaat sturen op CO₂, zo hebben ook de heer Van Dijk en de voorzitter gezegd, zal een groot deel van de besluitvorming terecht komen bij lokale overheden. Het NPBO roept deze lokale overheden op om burgers daar intensief bij te betrekken.

Lokaal burgerparlement: Ook het NPBO heeft dezelfde ervaring dat als men maar investeert in burgers en hun kennis, meer dan één informatieavond maar in een proces van enkele maanden, men de burgers meekrijgt en tot ambassadeur kan maken. Het gaat niet om het vehikel burgerparlement, dat is ook maar een format om burgers te betrekken. Het gaat om de tijd te nemen en de burgers de kennis en de middelen te geven om echt te participeren.

De heer *Rietveld* vervolgt dat het NPBO dit voornemen verder vorm wil geven om gezamenlijk het einddoel van de energietransitie te halen.

Waar kunt u ons mee helpen?: Het is van belang om met Rijk en decentrale overheden (EZ, I&M, VNG, IPO) te komen tot een plan van aanpak gemeentelijk burgerparlement ten behoeve van de energietransitie. Of het een gemeentelijk, regionaal of provinciaal burgerparlement zou moeten zijn, hangt af, zoals de heer Van Dijk ook zei, van de grootte van de eenheid – de grote regio Rotterdam zou een gebied kunnen zijn, net als de provincie Friesland, terwijl Drenthe en Groningen misschien samen kunnen. Het is van belang dit verder te proberen uit te werken en van elkaar te leren, teneinde mensen mee te krijgen.

Wat is er nodig?: Het NPBO heeft met diverse mensen gesprekken gevoerd om te kijken naar de opzet van dit initiatief. Er zijn diverse mensen die dit steunen en die het mee willen trekken. Het NPBO wil dit verder vormgeven, met de in de slide genoemde aandachtspunten.

De heer *Van der Gaag* (NVDE) geeft zijn complimenten voor het verhaal dat veel aansprekende ideeën bevat; ook de nieuwe naam spreekt hem aan.

Hij vraagt of de scope uiteindelijk de energietransitie is of veel breder is, aangezien veel van de processen rond windmolens lijken op processen rond de horecasfeer e.d. Verder vraagt hij naar de visie van het NPBO op anderen partijen die burgers vertegenwoordigen, zoals de achterban van Greenpeace, FNV, energiecorporaties, VEH, Consumentenbond e.a. die bij elkaar miljoenen mensen vertegenwoordigen.

De heer *Rietveld* geeft aan dat de NPBO ten aanzien van dit traject veel optrekt met de VEH. Hij onderkent dat een ngo, door een ideaal gedreven, een achterban heeft. Hij merkt wel bij andere energietransitie-trajecten dat de achterban van bijvoorbeeld de Natuur- & Milieufederatie of Greenpeace soms de meest fanatieke tegenstanders worden als er bij hen in de buurt windparken komen. De burger en zeker de omwonende is zeer divers, en vraagt een ander soort benadering dan enkel vanuit lidmaatschap van een organisatie vanwege een overtuiging of belang. Hij kan niet zeggen dat leden van een bepaalde organisatie, ook niet een natuur-of milieuorganisatie, automatisch voorstander zijn van dit proces. Als het in de eigen achtertuin gebeurt, kijken mensen er toch anders tegen aan.

Hij noemt het mooi als er regie blijft in wat gezamenlijk moet gebeuren, maar dat de hoe-vraag om dit met allen te doen – analoog aan de heer Van Dijk – echt vanuit de maatschappij wordt gedragen, waarbij men de ongeorganiseerde burger die misschien omwonende gaat worden, meteen van aanvang af zou meenemen en van hen ambassadeurs te maken, zodat ze vertrouwen hebben in het proces en bereid zijn te accepteren dat er gevolgen zijn voor hun eigen omgeving.

De heer *Wijnhoven* kan deze constatering over de leden niet goed plaatsen. Greenpeace vertegenwoordigt meer dan 400.000 mensen, en als leden het niet met de koers eens zijn, in het onderhavige geval zo'n windmolenpark, lopen zij hard weg. Mensen weten heel goed dat Greenpeace hen vertegenwoordigt in de strijd voor windmolens. Hij raadt aan weg te blijven van het pretenderen wie de burger het best vertegenwoordigt.

De heer *Rietveld* ontkent dat het NPBO gezegd heeft, laat staan de intentie heeft om de burger te vertegenwoordigen. De intentie is om met de kennis en ervaring die is opgedaan, een proces op te zetten waarbij de burger medezeggenschap krijgt met de daarbij horende medeverantwoordelijkheid voor het gezamenlijke proces om energietransitie voor elkaar te krijgen.

De heer *Klooster* vraagt of het NPBO met de Tweede Kamer gesproken heeft, zijnde de enige instantie die dit soort zaken met autoriteit kan zeggen. Het punt rond de representativiteit vindt hij terecht, en het komt vaker voor. Hij suggereert dit in de BEA breder te bespreken.

Hij plaatst de opmerking dat politici nodig zijn die teruggaan naar de burger, aangeven wat de maatregelen gaan doen en kosten, en dan vragen om op hen te stemmen. Dit had in de verkiezingsstrijd duidelijker aan de orde moeten komen. Dan hadden, denkt hij, mensen zich beter gehoord gevoeld.

De heer *Zomer* vraagt naar de verhouding tussen de burgers die het NPBO organiseert en de energiecorporaties. De energiecorporaties zijn vaak lokaal en democratisch georganiseerd, en zijn vaak bezig in een groot duurzame-energietraject.

De heer *Koers* benadrukt nogmaals dat het NPBO bepaald niet de pretentie heeft burgers te vertegenwoordigen. Het platform heeft ervaring en expertise om burgers proberen te organiseren in concrete kaders en contexten, bijvoorbeeld een regionale energievisie of concrete projecten, vanuit de optiek van burgers zoals in empirie vastgesteld. Burgerparlementen dienen ook niet de plaats van de representatieve democratie in te nemen; het is niet meer dan een voorbereidingstraject. Uiteindelijk is er een bevoegd gezag dat, alles afwegende, een besluit moet nemen.

Energiecorporaties noemt hij een ander mechanisme om betrokkenheid vorm te geven. Er zijn echter veel situaties zonder dat energiecorporaties aanwezig zijn, en het NPBO wil mechanismen aanreiken om kwaliteit van burgerparticipatie te waarborgen, met instrumenten/ technieken/ ervaringen hoe dit het beste is te doen.

7. Rondvraag

Van de rondvraag wordt verder geen gebruik gemaakt.

De datum van de volgende vergadering wordt: dinsdag 24 oktober.

De *voorzitter* bedankt alle aanwezigen en sluit de vergadering om 12:35 uur.